

Ocena dorobku i rozprawy habilitacyjnej dr Marzeny Chrobak

Dorobek dr Marzeny Chrobak, adiunkta w Instytucie Filologii Romańskiej UJ, obejmuje 27 artykułów naukowych oraz dwie monografie, wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego: *Optymizm Kandyda oraz inne problemy oświeconych tłumaczy*, 2009 (rozwinęta praca doktorska) i rozprawę habilitacyjną pt. *Między światami. Tłumacz ustny oraz komunikacja międzykulturowa w literaturze odkrycia i konkwisty Ameryki*, 2012.

Jej aktywność naukowa przejawia się także na wielu innych polach. Brała udział w dwu ważnych opracowaniach encyklopedycznych, w *Encyklopedii literatury światowej* pod red. Juliana Maślanki i w *Historii literatury światowej*, t. V. „Oświecenie”, pod redakcją Tadeusza Skoczka. Uczestniczy obecnie w realizowanym we Francji przez INALCO ważnym międzynarodowym programie badawczym pt. „Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane”. Brała udział z referatami w 15 konferencjach naukowych krajowych i międzynarodowych poświęconych przekładoznawstwu. Zajmuje się popularyzacją nauki poprzez prelekcje, odczyty i współprowadzenie polsko-hiszpańskich warsztatów tłumaczeniowych dla studentów. Jest też, co warto pokreślić, wysoko cenionym wykładowcą.

Przypomnę też, że ukończyła kolejno w latach 1990 i 1991 podwójne studia filologiczne, w zakresie filologii romańskiej, w oparciu o pracę magisterską pt. „El Dorado - Les aspects du mythe”, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Reginy Bochenek-Franczakowej oraz w zakresie filologii hiszpańskiej, w oparciu o pracę pt. „Los objetivos fantásticos de los conquistadores españoles en el discurso narrativo de la conquista”, napisanej pod opieką naukową prof. dr hab. Teresy Eminowicz. Już studia magisterskie ukazały jej szerokie zainteresowania zarówno literaturą francuską XVIII wieku, jak i dawną i współczesną literaturą Nowego Świata - i także bardzo nowocześnie pojmowaną krytyką przekładu, popartą później i sprawdzaną m.in. także na przykładzie własnych tłumaczeń tekstów z języków francuskiego, hiszpańskiego i angielskiego.

W roku 2000 obroniła pracę doktorską pt. „Problemy translatorskie i ich praktyczne rozwiązania na przykładzie dawnych tłumaczeń polskich francuskiej prozy

narracyjnej XVIII wieku”. Miałam przyjemność być jednym z recenzentów i wysoko ocenić wiedzę Autorki w zakresie zarówno problematyki literackiej i kulturowej Francji oświeceniowej, jak i bliższych mi zagadnień przekładoznawstwa i językoznawstwa porównawczego. Nie mogłam też nie zauważyć oryginalności metodologicznej zastosowanej „metody problemowej”, która łączyła i rozwijała propozycje Antoine Bermana i w jakiejś mierze podejście badawcze stylistyki neoidealistów niemieckich oraz hiszpańskiego znawcy literatury, Dámaso Alonso’a, polegające na dostrzeżeniu i następnie badaniu zjawisk uznanych w trakcie lektury za istotne w tekście i zarazem stanowiących trudność dla tłumaczy.

O książce przedstawionej jako rozprawa habilitacyjna, *Między światami. Tłumacz ustny oraz komunikacja międzykulturowa w literaturze odkrycia i konkwisty Ameryki*, można powiedzieć krótko, iż jest to praca wybitna i ważna z wielu powodów.

Uznaję ją za wybitną z powodu nowatorskiego, odkrywczego potraktowania głównego tematu badań, pionierskiego ukazania dziejów tłumaczenia ustnego. W części pierwszej omówione są mianowicie, w ujęciu historycznym, pierwsze kontakty przedstawicieli różnych ludów w kręgu cywilizacji Bliskiego Wschodu i sposoby, jakimi w dawnych wiekach posługiwali się w obrębie basenu Morza Śródziemnego pośrednicy w komunikacji twarzą w twarz, uczestniczący w wymianie handlowej i dyplomatycznej, w podboju i ewangelizacji. Ta część zajmuje w pracy około 50 stron gęstego druku i stanowi skondensowane studium, które, mam nadzieję, zostanie jeszcze bardziej wzbogacone i rozwinięte w przyszłości. Można oczekiwać, że Marzena Chrobak, korzystając ze swojej rozległej wiedzy i kompetencji podejmie dalsze badania nad losami tłumaczy ustnych i nad ich działalnością także w epokach późniejszych oraz na jeszcze szerszym obszarze. Jak dotąd przekładoznawstwo interesowało się w sposób raczej wybiórczy rolą i metodami pracy tłumacza ustnego, toteż byłby pożądany ich poszerzony obraz syntetyczny, co mogłoby stanowić twórczą kontynuację dotychczasowych badań Habilitantki. Sama ona podkreśla istniejącą potrzebę powstania możliwie pełnej historii tłumaczenia ustnego, dlatego kusi tu postawienie szeregu pytań. Przede wszystkim, jak jednak i czy w ogóle można dotrzeć do informacji o udziale tłumacza i o sposobie uczestniczenia w dialogu z Obcym, w sytuacjach takich, jak przykładowo dramatyczna rozmowa Józefa z braćmi w Egipcie? - czy wcześniej, gdy bracia sprzedawali Józefa kupcom? - gdy jakiś tłumacz musiał być tam obecny. - A także, na przykład, czy obok osadzenia tłumacza w konkretnych sytuacjach odkrywanych Nowego Świata, możliwa jest podobna synteza dla tłumaczy

odkrywców innych terenów dzisiejszych Stanów Zjednoczonych - mimo iż oczywiście sposób ich odkrywania przebiegał inaczej, choć zawsze w zderzeniu wielu języków i wielu kultur? Albo na przykład dla tłumaczy, którzy musieli pośredniczyć w trudnych kontaktach na terenach dawnej Rusi (podbój Syberii)?

Wartością części drugiej - która jest tak bogata informacyjnie, że mogłaby stanowić osobną książkę - jest ukazanie meandrów działalności tłumaczy na tle komunikacji międzykulturowej w czasie podboju Ameryki Środkowej i Południowej. Bohatera swoich poszukiwań i rozważań, tłumacza-pośrednika *między światami*, śledzi Habilitantka w konkretnych sytuacjach, m.in. gdy pomaga Kolumbowi, gdy służy odkrywcom lub także gdy im szkodzi, gdy jest „przygotowywany” przez najeźdźców - kolonizatorów do pełnienia swoich funkcji, zazwyczaj w formie brutalnej. Opiera się na korpusie tekstów, które zawierają informacje o tłumaczu, korzysta z wzmianek o jego udziale w pertraktacjach, zawartych np. w „Pismach” i innych cytowanych tekstach Kolumba czy Cortésa, tropi wszelkie ślady jego obecności w kronikach (np. w *Cronicas de America*), opowiadaniach żeglarzy, w dziennikach pokładowych itd. Pisze: „Tłumacze ustni, ‘niewidzialni’ dla większości dziejopisów [...], odżywają pod piórem żeglarzy, podróżników, żołnierzy, dla których stanowili kompanów lub brańców, sprzymierzeńców lub wrogów, w każdym razie osoby z krwi i kości; którzy zachowali w pamięci ich obraz i głos” (s. 10). Zawarte i uporządkowane w tej części informacje o roli tłumaczy, urozmaicone i poparte obszernymi cytatami z trudno niekiedy dostępnych dokumentów, przełożonych w większości przez Marzenę Chrobak, służą również wzbogaceniu wiedzy historycznej o epoce konkwisty Ameryki, pokazują, jak to trafnie ujęła Autorka, w jaki sposób „Silniejszy zniszczył świat Słabszego, a na jego gruzach stworzył Nowy Świat”. Habilitantka imponuje tu swoją znajomości historyczną i historyczno-literacką faktów dotyczących podboju i kolonizacji Ameryki przez Włochów, Hiszpanów, Portugalczyków, Francuzów, Anglików. Jest to część syntetyzująca i zarazem odkrywczą, dokumentuje przebiegłość zdobywców w różnych etapach podboju, ukazuje sprzyjające im okoliczności - i zwraca baczną uwagę na bardzo ważny udział we wszelkich pertraktacjach tłumaczy jako pośredników pełniących istotne, a często decydujące o sukcesie funkcje. Książka o podbojach jest przede wszystkim książką o tłumaczach, sposobach wykonywania przez nich zawodu, ich zachowań i działań. Równocześnie jest też świetnie ukazaniem obrazem konkwisty, zderzenia kultur i języków, sposobów widzenia Obcego.

Część trzecia przenosi nas na teren fikcji literackiej, w której, w Hiszpanii, Francji, Nowym Świecie, pojawiają się tłumacze indiańscy jak np. Aguilar i zwłaszcza tłumaczka Hernana Cortésa, Malinche, która jak podkreśla dr Chrobak „pełniła funkcję nie tylko tłumacza, ale także informatora, a nawet doradcy w sprawach kulturowych i politycznych” (s. 81). Jej niezwyklej roli „ikony tożsamości meksykańskiej”, „zdrajczyni jednego narodu i założycielki innego”, „postaci emblematycznej dla myśli feministycznej i kulturoznawczej”, „prototypu tłumacza doskonałego, inteligentnego i aktywnego” (s. 220), poświęca Autorka rozprawy osobny rozdział, ukazując zmitologizowanie jej postaci w literaturze światowej, w powieści, sztukach teatralnych, filmie. Jak stwierdza jednak Marzena Chrobak, „zainteresowanie konkwistą publiczności teatralnej w metropoliach” jest nikłe (s. 212), a powieściopisarze „zauważają zagadnienie różnicy językowej i konieczności przekładu interlingwalnego, lecz nie rozwijają go” (s. 242). Przegląd literatury pięknej, od wielkich dramaturgów hiszpańskich Złotego Wieku po czasy współczesne stanowi częściowe uzupełnienie braków, czy jak woli Autorka luk w zachowanych dokumentach.

Opracowanie tej książki zajęło Autorce ponad 10 lat poszukiwań w bibliotekach polskich i światowych, gromadzenia dokumentów, tekstów literackich i ikonografii, wnikliwej ich lektury, tłumaczenia, analizowania, odczytywania znajdującego się w dokumentach oraz literaturze pięknej europejskiej i hispanoamerykańskiej obrazu tłumacza ustnego czy choćby wzmianek o nim. W wyniku absorbującej pracy i refleksji, świadczącej o umiejętności zestawiania drobnych niekiedy informacji w logiczną całość, powstała książka wyjątkowa. Jak stwierdza w Autoreferacie Habilitantka:

„Badania tego rodzaju prowadzili historycy dziejów, literatury, kultury, komunikacji, przekładu poszczególnych państw (byłych metropolii i kolonii), lecz w żadnym z tych krajów - a tym bardziej na gruncie polskim - nie powstało kompendium obejmujące historię przekładu słowa żywego w całym Nowym Świecie’. Z brakiem tym i potrzebą starała się skutecznie zmierzyć w rozprawie habilitacyjnej i jak można przewidzieć, poszukiwania swoje będzie zapewne kontynuować.

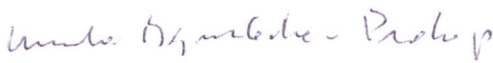
Na uwagę zasługuje też w rozprawie ilość i rozrzut tematyczny analizowanych tekstów, od Corpusu literatury sumeryjskiej, poprzez Historię Mongołów, opisy pielgrzymek do Ziemi Świętej, teksty hiszpańskie dotyczące podróży Kolumba, konkwisty Peru, Meksyku, historii Inków, aż po najnowsze opracowania i przekłady dziejów Moctezumy, Malinche, Złota Cuzco itd., itd. - oraz także dokumentów

ikonograficznych i filmów. Imponująca jest również lista opracowań, wśród których występują też najważniejsze studia traktujące o tłumaczeniu ustnym.

Pragnę zwrócić uwagę na potrzebę przełożenia tej unikalnej rozprawy habilitacyjnej na ważne języki światowe ze względu na bogactwo zawartych w niej informacji, na syntetyczne potraktowanie tematu głównego, roli tłumacza słowa żywego, także jako książki, która pobudzić musi do dyskusji i do dalszych poszukiwań.

Podkreślając oryginalność dorobku naukowego i połączenie w pracy badawczej trzech nurtów: wiedzy o literaturze francuskiej epoki Oświecenia, imponującej znajomości czasów odkrycia i konkwisty Ameryki Środkowej i Południowej oraz zainteresowań teoretycznych i praktycznych problematyką tłumaczenia, które zaowocowały nie tylko wieloma artykułami, ale przede wszystkim zwracającą uwagę, niezwykłą w swoim bogactwie intelektualnym rozprawą habilitacyjną o tłumaczeniu słowa żywego, przyłączam się do wniosku o nadanie p. dr Marzeny Chrobak stopnia naukowego doktora habilitowanego. Do postawienia takiego wniosku upoważnia mnie zarówno wybitne osiągnięcie naukowe, jakim jest przedstawiona książka, znaczna ilość publikacji po doktoracie, jak również aktywność naukowa, dydaktyczna, organizacyjna, popularyzatorska, wreszcie tłumaczeniowa Habilitantki.

Kraków, 16 sierpnia 2012

Prof. dr hab. Urszula Dąmbska-Prokop